

Történelmi valóság fiktív keretben

Buda, 1790. február 21.

Fónagy Zoltán

1790. január 26-án II. József a halálos ágyán írta alá azokat a dokumentumokat, amelyekkel visszaállította monarchiájában a tíz évvel azelőtti állapotokat. A „kalapos király” kudarcának egyik oka abban az érzéketlenségben keresendő, amellyel a jogara alatt élő népek hagyományaival szemben viseltetett. Ennek fel- és beismeréseként értékelhetjük azt a rendelkezését, amellyel Budára küldte a magyar közjogi gondolkodásban különleges szerepet betöltő koronát, sőt a koronázást is kilátásba helyezte.

A legyező a korona Budára érkezése alkalmából készült

A rendi alkotmányossággal ellentétes rendelkezések visszavonásának hírére Magyarországon magasra csaptak a nemzeti lelkesedés hullámai. Az ünnepség a szent korona Budára vitele köré szerveződött. Zúgtak a harangok, a népünnepélyeken folyt a bor, a nemesség módosabb és előkelőbb része pedig felöltötte a díszruháját, és lóra ült. A Bécs-Buda útvonalba eső megyék bandériumai kísérték, a távolabb fekvő vármegyéké pedig egymást váltva őrizték a koronázási ékszereket. „Azon pompát leírni lehetetlenség. Mert arra nagy könyvek kellenének. A koronát őrző bandériuminkat is le nem lehetne írni kevés szavakkal” – érzékeltette az évtized legolvasottabb magyar írója, *Dugonics András* az érzelmi élmény rendkívüliségét.

A gondosan szervezett öröm

A Bécsben megjelenő Hadi és más nevezetes történetek című hírlap már február 6-án közölte a korona Budára vitelének

menetrendjét, illetve a rendeletet, miszerint az útvonal által érintett megyék küldöttségeket küldjenek a fogadására. Hírül adta azt is a lap, hogy a királyi palota Szent Zsigmond kápolnájának jobb oldalán levő „kerek kápolnáskában” már készítik az őrzőhelyet. Ezt a mellékkápolnát másfél évtizeddel korábban a Raguzából (Dubrovnik) visszaszerzett Szent Jobb számára építették a barokk palota északi szárnyának zárt belső udvarán (a Mátyás-kút szoborcsoportja mögötti tömbben).

A rendi állam jelképeit február 18-án indították útnak a Schatzkammerből. A menet három hat- és egy négylovas udvari hintóból állt. Az elsőben a magyar nemesi testőrség négy gárdistája utazott előőrsként. A második, a legdíszesebb jármű szállította a koronát és tartozékait rejtő ládát, két lovas testőr által közrefogva. A kincseket hátulról rendi főméltóságok – a két koronaőr: *Keglevich József* és

Nádasdy Mihály grófok –, valamint kormánytisztviselek – a bécsi Magyar Kancellária két titkára – tartotta szemmel. A menetet a két koronaőr „házi tisztjeinek” négylovas kocsija zárta.

Az út három napig tartott, az esemény-sor fénypontjának természetesen a február 21-i budai célba érést szánták. Tekintettel az elrendelés és a végrehajtás között rendelkezésre álló idő rövidegére – jó három hét – a hírközlés és utazás korabeli viszonyai között kényszerűen csak lokális jellegű lehetett az ünnepség. Mind az aktív szereplők, mind a közönség Pest-Buda, illetve az azt körülvevő Pest vármegye lakói közül kerültek ki.

A nagy nap: reggeltől estig

A több egykorú – egybehangzó – leírásból minden részlet aprólékosan rekonstruálható. Pest megye határától – a leányvári hídtól – a vármegye tisztviselei, nemesége és egyenruhás karhatalma alkották a korona egyre gyarapodó kíséretét. Szentendre és Óbuda lovasai már Pilisvörösváron csatlakoztak, de a menet a Buda határán álló Kerék vendégfogadótól – a mai Bécsi út – Vörösvári út találkozásától – vált igazán reprezentatívá. Itt állt az élre *Laczkovics György* másodalispán kilenc nemesből kísérvé, itt soroltak be Kecskemét, valamint a Jász és a Kiskun kerület lovasai, a vármegye hivatalos deputációjának hintói, valamint az önszorgalomból kivonult „magánzó” nemesek is.

Ez a néhány száz lovasból álló, tarka, lazán rendezett tömeg előjelezte a fő attrakció közeledtét. A korona közvetlen kíséretét a Kerék-fogadótól a legitimpozásabb egység, a díszes egyenruhában parádézó nádori bandérium alkotta, *Orczy László* báró parancsnoksága alatt. (Az elnevezés Pest vármegye nemesi felkelését takarta. Annak főispánja a mindenkori nádor, ám a hivatal ekkor jó ideje betöltetlen volt.)

A célhoz közeledve megjelent és egyre gyarapodott a polgári-városi elem is. Újlaknál csatlakozott a budai egyenruhás lovas polgárőrség, az „új kórháznál” – a Széna térnél állt „ős” János-kórháznál – a papnövendékek és a szerzetesrendek tagjai, majd a Várhegy kaptatóján a pesti egyetem és a budai főgimnázium diákjai. Négy óraker érkez a Bécsi kapuhoz: a várrakozó budai magisztrátus és választott polgárság (képviselőtestület) nevében a jegyző, *Balassy Ferenc* mondott latinul üdvözlő beszédet. A bástyákon megdördültek az ágyúk, a templomtornyokban zúgtak a harangok. A budai és a pesti

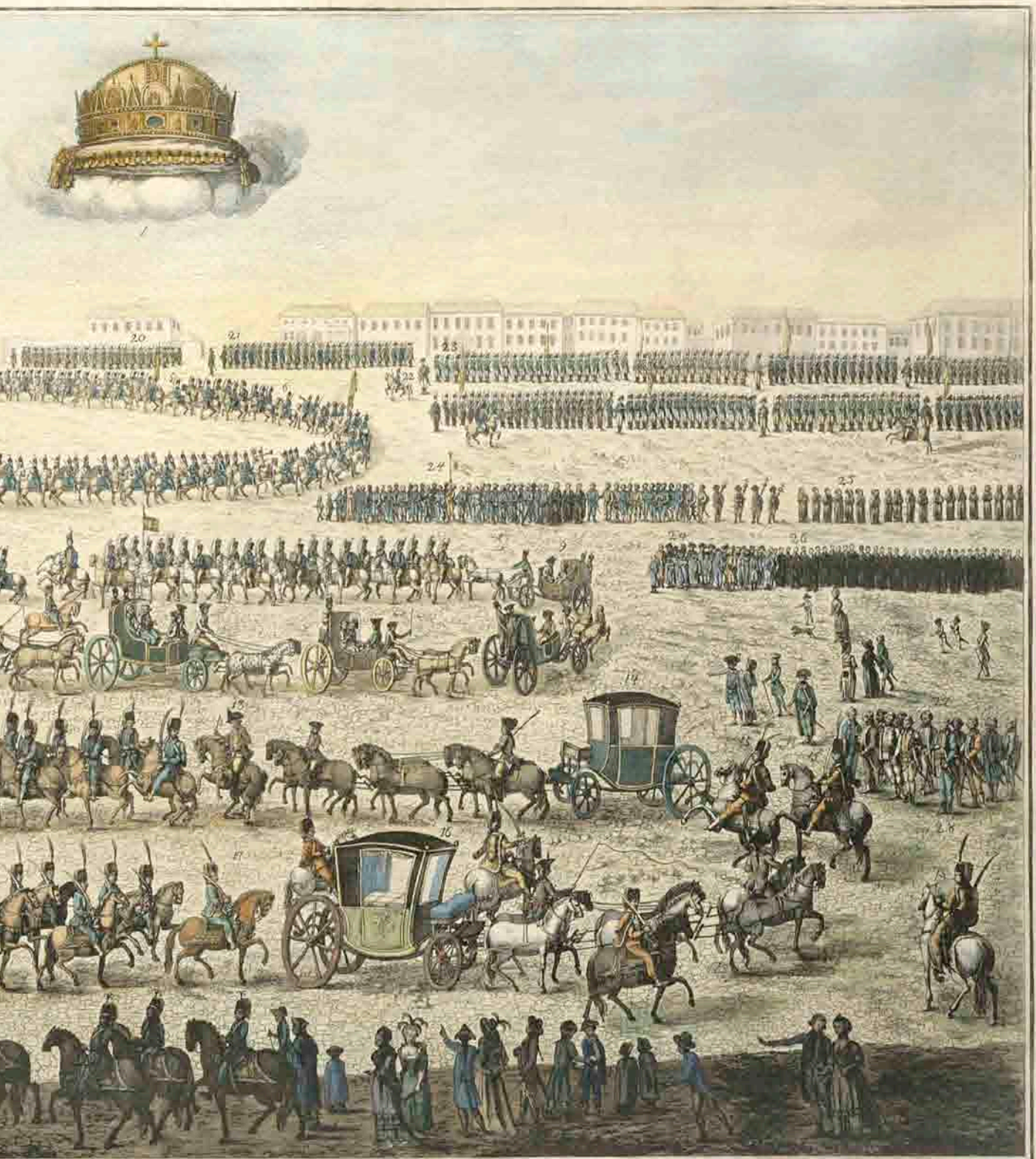
1. A Szent korona. 2. A királyi vár. 3. Vörös István, Pest-megye főszolgabírája, kilenc huszárral. 4. Szentendrei lovasság. 5. Óbudai lovasság. 6. Kecskeméti, kun- és jázsági nemesség. 7. Kramerlauf Ignác, a három budai lovas-század fő-strázsakapitánya. 8. Stankovics és Gumpinger hadnagyok. 9. A Pest-városi tanács hintaja. 10. Laczkovics, Pest-megye alispánja, hat nádori bandériummal. 11. Három kocsi vármegyei küldöttekkel. 12. Nem egyenruhás lovasság. 13. Hummel, vörösvári postamester, mint kurír. 14. Királyi postakocsi, a gárdistákkal. 15. Magyar kir. testőrök. 16. Udvari hintó a szent koronával. 17. Orczy László báró, a nemes nádori bandérium fővezérlő kapitánya. 18. Keglevich és Nádasdy grófok, koronaőrök. 19. Urasági hajdúk és lovászok. 20. A budai polgári lövők kompániája, Lechner M. vezetése alatt. 21. Tréger, a nem egyenruhás polgári kompánia főtisztje. 22. Kramerlauf József, a 2-ik kompánia főstrázsamestere. 23. A nyolc pesti polgári kompánia, Hülf főstrázsamester vezérlete alatt, a főtisztekkel. 24. A pesti egyetem s a budai gymnasium, címerével. 25. A szerzetes papság. 26. A pesti szeminárium növendékei. 27. A budai tanács. 28. Balássy főjegyző.

gyalogos polgárőrök a kaputól az Országház utcai Helytartótanácsig álltak sorfalat, majd előresiettek, hogy a Dísz téren, illetve a „fegyvertár piatzán” – a Szent György téren – díszleljenek.

Az előkelő – főleg főrangú – hölgyek és urak, a hercegprímással és az országbíróval az élen a palotában gyülekeztek. A korona előtt haladó több száz lovas megállás nélkül hagyta el a palota udvarát a Tabán felé az Új-kapun keresztül. A hatlovas udvari hintók megálltak a feljáratnál, a kiválasztott nemesek a nádori bandérium díszsorfala előtt vitték fel a koronát tartalmazó ládát a nagyterembe. Itt vörös damasztal bevont emelvény várta a kincseket. Gróf *Zichy Károly* országbíró – nádor híján a legmagasabb méltóság – mondott beszédet, majd kinyitották a ládát, és az ablakból felmutatták a koronát az időközben az udvart megtöltő tömegnek. Az újra elzárt ékszereket az erre a célra készített kamrába helyezték, és a nemesség, a pest-budai polgárság, valamint a katonaság hármasa örgyűrűjére bízta.

Este Buda összes ablaka gyertya- és lámpafényben ragyogott. *Zichy* országbíró díszvacsorát adott az előkelőségeknek, a városházánál pedig bort és kenyeret

1. Die Kaiserliche
 2. Die Kaiserliche
 3. Die Kaiserliche
 4. Die Kaiserliche
 5. Die Kaiserliche
 6. Die Kaiserliche
 7. Die Kaiserliche
 8. Die Kaiserliche
 9. Die Kaiserliche
 10. Die Kaiserliche
 11. Die Kaiserliche
 12. Die Kaiserliche
 13. Die Kaiserliche
 14. Die Kaiserliche
 15. Die Kaiserliche
 16. Die Kaiserliche
 17. Die Kaiserliche
 18. Die Kaiserliche
 19. Die Kaiserliche
 20. Die Kaiserliche
 21. Die Kaiserliche
 22. Die Kaiserliche
 23. Die Kaiserliche
 24. Die Kaiserliche
 25. Die Kaiserliche
 26. Die Kaiserliche
 27. Die Kaiserliche
 28. Die Kaiserliche

Der kaiserliche Einzug unter hochlöbl. hungarischen Reichs-Krone vor der königl. Tabak-Regalien-Win. nach Wien überbracht. und
 gehalten worden.
 1. Die Kaiserliche
 2. Die Kaiserliche
 3. Die Kaiserliche
 4. Die Kaiserliche
 5. Die Kaiserliche
 6. Die Kaiserliche
 7. Die Kaiserliche
 8. Die Kaiserliche
 9. Die Kaiserliche
 10. Die Kaiserliche
 11. Die Kaiserliche
 12. Die Kaiserliche
 13. Die Kaiserliche
 14. Die Kaiserliche
 15. Die Kaiserliche
 16. Die Kaiserliche
 17. Die Kaiserliche
 18. Die Kaiserliche
 19. Die Kaiserliche
 20. Die Kaiserliche
 21. Die Kaiserliche
 22. Die Kaiserliche
 23. Die Kaiserliche
 24. Die Kaiserliche
 25. Die Kaiserliche
 26. Die Kaiserliche
 27. Die Kaiserliche
 28. Die Kaiserliche

osztottak. Nem csak budaiaknak, persze: a kíváncsiak egész nap tömegesen érkeztek Pestről. Mivel a hajóhidat télre mindig szétszedték, a hatalmas forgalmat csak az összes vízi jármű mozgósításával tudták lebonyolítani – ahogy a beszámolók hangsúlyozzák, egyetlen balest nélkül...

A nagybeteg király nem érte meg a budai örömnepet: február 20-án reggel, 49 évesen hunyt el. Halálhíre valószínűleg csak 22-én érkezett Budára, ám ezt – az öröm egyetlen megnyilatkozásaitól tartva – egyelőre titokban tartották, így az esztergomi érsek az előzetes programnak megfelelően celebrálhatta a hálaadó misét a Nagyboldogasszony templomban.

Propaganda, üzlet és képírás

Tischler Antal színezett rézmetszete – amely a képalírás szerint *Franz Gelineck* rajza alapján készült – a koronavírus menet megérkezését ábrázolja a királyi palota előtt. A rajzrólól semmilyen adatot nem találtunk. Tischlert a Magyar életrajzi lexikon, illetve az őt szűkszavúan megemléző hazai nyomda-, könyv- és művészettörténeti munkák egri születésűnek mondják, aki 1781-ben szülővárosában, 1790 körül pedig Budán működött. Az online keresési lehetőségek használatával azonban kétségessé vált a furcsa biográfia, amely szerint „a 18. század legjobb magyar rézmetszője” mindössze egy évtizedig dolgozott volna. Valószínűbb, hogy Tischler Poroszországban született és – Antonként meg Antoniusként szignálva műveit – Berlinben kezdte pályáját a század közepén. Innen Drezdába, majd Bécsbe települt, s az 1780-as években került Magyarországra – vagy legalábbis kezdett ide dolgozni. Több, Egerben és Budán nyomtatott könyvet illusztrált – leghíresebb közülük *Dugonics András* Etelkája –, de fennmaradt számos portréja és néhány városképe is. Utolsó fellelt munkája az 1795-ben szerencsétlenül járt – tűzijáték-készítés közben felrobbant – *Sándor Lipót* főherceg nádor apothéozisa. Rézmetszeteit többnyire saját rajzai alapján készítette.

A korona Budára érkezését megörökítő metszete egyáltalán nem törekszik hitelességre: a helyszínt ismerők számára egyértelmű, hogy szemtanúnak ebben a látványban nem lehetett része. A „színpad” a Mária Terézia idején épült barokk palota nyugati oldala, azaz a mai orszlános udvar. Ha ezt a teret képzeletben kibővítjük a 19. század végi épületek – az OSZK, illetve a BTM nyugati szárnya –

telkével, akkor is lehetetlen ezt a tömeget ott elhelyezni. Az egykorú tudósításokból tudjuk, hogy az együtt, egyidejűleg ábrázolt szereplők jelentős része – a pesti és budai polgárorség, legalább ezer fő – nem is jutott el a palotáig, a korona előtt haladók pedig az Új-kapun át azonnal ki is vonultak innen. A képet a tudósításokkal összevetve inkább arról van szó, hogy a rajzoló az elbeszélte történetet sűrítette pillanatképpé.

A hatalmi reprezentáció ábrázolási hagyományai is magyaráznánk, hogy a képzőművész realista „riportkép” helyett miért sűrítette az eseményt vizuális fikcióba. Az eseménytípus – a politikai vagy egyházi hatalomban kisebb-nagyobb mértékben részesülő, illetve azt fenntartó emberek nagy csoportja felvonul a város kitüntetett, jelképi tartalmakban gazdag útvonalain – az ókortól létezett, gondoljunk a diadalmenetekre, kórnemzetekre, hódoló menetekre. Az eseményt megörökítő ábrázolásokon kitüntetett jelentősége van a „monumentumoknak”, a nevezetes pontoknak. Ezek többnyire a hatalom székhelyei vagy szimbólumai, segítségükkel a művész néhány vonásba tudja sűríteni a várost. A királyi palota déli szárnyának tömege és a csillagvizsgáló tornyának vázlatos megjelenítése elegendő a néző „képbe kerüléséhez”.

A hatalmi reprezentációs események megörökítését gyakran propagandacélra szánták: a metszettől inkább a felvonulás

jelképes mondanivalójának érzékeltetését, mintsem az élmény visszaadását várták. Az ünnepségek képi ábrázolása már pusztán létezésével is azt sugallta, hogy az esemény „történelem”.

Akár üzleti, akár ideologikus szempontok voltak az elsődlegesek a megalkotásakor, a konstrukció kitűnően adja vissza az esemény – tágabban: a *II. József* halálát követő forrongás – hangulatát, mindenképp előtérbe helyezve a felfokozott nemzeti érzelmeket és öntudatot. A végeláthatatlanul kigyózó menet, és a „hadrendben” álló csoportok a kimeríthetetlen erő, az egység és a méltóság benyomását közvetítik. A díszes hintók, az alig visszafogható páripák, a színes egyenruhák egy büszke, gazdag és erősen katonai jellegű nemzet képét sugallják – nyilván pontosan ez az önkép számíthatott keresletre.

A marketing szempontnak fontos szerepe lehetett abban is, hogy a művész a hitelesség rovására irreális méretű tömeget szorított be a kompozícióba. A potenciális vevőkör – nemesség és polgárság – széles szejletét tette személyesen érintetté ezzel a fogással: akik személyes emlékként nézhetek a képre. Mert ha névtelenül, arctalanul is, de benne tudhatták magukat, motiválttá válva a vásárlásra. Ezt a célt szolgálta a kép alatti, magyar és német nyelvű, számozott pontokba szedett „tárgymutató” is, a szereplők – egyének vagy testületek – igen részletes felsorolása. ●

Egy érdekes párhuzam: az alsó-ausztriai rendek hódoló menete másfél hónappal később a bécsi Grabenen az új uralkodó, *II. Lipót* előtt

